

Mianownik liczby pojedynczej rzeczowników nijakich

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M903.gif&title=Leksykon&caption=Wyrównania w zakresie końcówek M.I p. rzeczowników nijakich na -e oraz na -é (pochylone). Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 84.} Mianownik liczby pojedynczej rzeczowników nijakich. Różnice w porównaniu ze stanem ogólnopolskim widoczne są w kilku grupach rzeczowników nijakich, przede wszystkim w: a) miękkotematowych zakończonych w odmianie ogólnopolskiej na -e pochodzące z -é (< < -Lje), typu kazać (gwar. kazoaniei // kazoaniey); b) miękkotematowych zakończonych na -e w języku ogólnym pochodzącym z -e (gwar. -é: sercé lub gwar. -o: serco); c) rzeczownikach z rozszerzeniami tematu w przypadkach zależnych w polszczyźnie ogólnej (typ ciele, ramię). Odrębny typ deklinacyjny rzeczowników na -é i -e zachowują tylko nieliczne gwary. Na skutek analogii rzeczowniki na -é i -e podlegają wyrównaniom w zakresie końcówek, stąd też rzeczowniki typu serce, pole, słońce w M.-B. lp. na wzór weselé, zbożé wprowadziły -é ściśnione: sercé, polé, słońcé. Zmiana ta objęła Śląsk północny (na obszarze między Raciborzem, Strzelcami Opolskimi i Namysłowem) i Wielkopolskę zachodnią (po Pleszew, Środę, Żnin, Wyrzysk, Czarnków i Wolsztyn). W ogromnej natomiast większości gwar w Małopolsce, na Mazowszu, w części Wielkopolski i Śląska dokonał się proces odwrotny, taki sam, jaki zaszedł w języku ogólnym, tj. nastąpiło zniesienie różnicy między typami odmiany pole – zbożé przez upowszechnienie się -e jasnego: zboże, wesele, życie na wzór pole, serce, słońce. {smoothgallery image=M904.gif&title=Leksykon&caption=Zastępowanie rzeczowników nijakich zakończonych na -ę rzeczownikami męskimi z przyrostkiem -ak. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 75.} Rzeczowniki miękkotematowe rodzaju nijakiego zakończone w języku ogólnym na -e podlegają jeszcze w niektórych gwarach innemu wyrównaniu, mianowicie do form deklinacji nijakiej na -o: jajo, polo, serco, słońco, bierco ‘orczyk’ (na wzór lato, mleko, piwo). Formy na -o występują na całym Śląsku i jego pograniczu polsko-czesko-słowackim, śląsko-wielkopolskim i śląsko-małopolskim, a poza Śląskiem na północy w Lubawskim i na południowym wschodzie w Rzeszowskim. Zazwyczaj jednak pojawiają się wszędzie obocznie do form na -e nie tylko w różnych wyrazach (np. pole, oje ‘dyszal’ // sierco, bierco), ale i w tym samym wyrazie (serce // serco). Zasięg form na -o jest różny, często uwarunkowany leksykalnie, tj. niektóre wyrazy reprezentujące to zjawisko mają szeroki zasięg (np. jajo), inne znacznie węższy (np. wajco na samym południu Śląska). Zmianom mianownika lp. podlegają też rzeczowniki nijakie z końcówką -ę i rozszerzeniami tematu w pozostałych przypadkach, typu ciele, ramię, czasem na skutek różnej wymowy samogłosek nosowych w wygłosie (stąd: ciele, ciely, ciela) lub wprowadzenia rozszerzenia również do mianownika lp. i wyrównań do rzeczowników na -o (stąd np. ramiono, ramio). Rzeczowniki na -ę oznaczające istoty niedorośle utrzymują się zazwyczaj w Polsce południowej, podczas gdy na północy wyparły je rzeczowniki z mazowieckim z pochodzenia przyrostkiem ak (cielak, dzieciak, gęsiak).